

KİTAP TANITIMI

Dr. Abdülazîz Muhammed Nûr Velî
Eseru't-Teşeyyu' ale'r-Rivâyâti't-Târîhiyye
fi'l-Karni'l-Evveli'l-Hicrî,
I. baskı, Dâru'l-Hudayrî, Medîne, 1417/1996, 479 s.

Doç.Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Abdülazîz Muhammed Nûr Velî tarafından 1994 yılında Suûdi Arabistan'da doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma, 1996 yılında Medîne'de basılmıştır. Bu eserde İslâm tarihi açısından önemli ve tartışmalı bir konu olan Hicrî birinci asırdaki tarihî olaylarla ilgili rivâyetlere Şii olan ve Şiilikle itham edilen râvi ve tarihçilerin etkisi incelenmektedir.

Eser, Giriş'in dışında toplam beş bölümden oluşmaktadır. Mukaddime kısmının başında Abdülazîz Muhammed Nûr Velî, İslâm tarihinin tedvininde Şia'nın büyük bir rol oynadığı kanaatini ortaya koymakta ve özellikle kendilerine Râfıza adı verilen ğulât-ı Şia'dan bir grubun İslâm tarihini bozmak için çalıştığını ifade etmektedir. Çağdaş bazı âlimlerin tarih araştırmalarında bu konunun önemine dikkat çekerek bazı çalışmalar yaptığını belirten yazar, bu konuda hazırlanmış araştırmalardan bir kaç örnek vermektedir. Bunlar arasında Dr. Sâlih Abdullah el-Muhaysin¹'in konuyla ilgili bir konferansı, Dr. Süleyman b. Hamd el-'Avde², Dr. Muhammed b. Sâmul es-Sülemi³, Dr. Yahya b. İbrahim el-Yahya⁴'nın kitapları ve Dr. Süleyman b. Hamd el-'Avde⁵'nin konuyla ilgili küçük hacimli bir araştırmasını zikretmektedir. Daha sonra yazar, araştırmasında takip ettiği metod hakkında bilgi vermektedir (s.8-9).

Eserin giriş kısmında (s.11-36) Şia ve Teşeyyu' kelimesinin lûgat ve ıstılah anlamları hakkında bilgi verilmektedir. Şia kelimesinin ıstılah anlamı konusunda

¹ "Mâ Edhalethu's-Şia fi't-Târîhi'l-İslâmî", Muhadarât el-Câmiatu'l-İslâmiyye, Medîne, 1397-1398.

² Abdullah b. Sebe ve Eseruhu fi Ahdâsi'l-Fitne fi Sadri'l-İslâm, Riyad, 1405/1985.

³ Menhecu Kitâbeti't-Târîhi'l-İslâmî, Riyad, 1406/1986.

⁴ Merviyyâtu Ebî Mihnef fi Târîhi't-Taberî, Riyad, 1410/1990.

⁵ Nez'atu't-Teşeyyu' ve Eseruhâ fi'l-Kitâbeti't-Târîhiyye, b.y.y., 1411/1991.

İbn Hazm, İbn Manzûr, Şehristânî, Abdülvehhab Halilurrahman, Minkarî ve Mes'ûdî'den çeşitli nakiller yapılmaktadır. Hemen hemen tüm tanımlarda ortak olan hususa göre Şîa, Hz. Peygamber'den sonra imâmete Hz. Ali ve onun oğullarının geçmesi gerektiğine inanan ve bunu savunan grup olarak tanımlanmaktadır (s.12-13).

"Teşeyyu'un başlaması" başlığı altında bu fikrin başlangıcının kesin olarak tespit edilmesinin zor olduğu belirtilerek bu konuda tarihçiler arasındaki farklı görüşlere dikkat çekilmektedir (s.13). "Şîi olmak", "Şîa taraftarlığı", "Şîayı müdafaa etmek" gibi anlamlara gelen Teşeyyu'un başlangıcı Şîa tarafından Hz. Peygamber zamanına kadar götürülmektedir. Tercih edilen görüşe göre ise Teşeyyu' ilk defa Hz. Osman zamanında zuhûr etmiş, ancak genel anlamda bağımsız bir hizip olarak Teşeyyu' Hz. Ali zamanında meydana gelen Sıffin ve Cemel savaşlarında ortaya çıkmıştır. Râfıza kelimesi bazen Teşeyyu' ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (s.14).

Eserde daha sonra Şîa'nın bazı akîdeleri hakkında bilgi verilmektedir (s.18-36):

1. İmâmet ve vasiyet (s.19-21)
2. Sahabe (s.22-31)
3. Ric'at (s.31-33)
4. Takıyye (s.33-36)

Eserin I. Bölümü "Teşeyyu'da Aşırı Giden Râviler ve Ahbârîler" ismini taşımaktadır. Bu bölümün girişinde râvi, ahbârî ve müerrih terimleri hakkında kısa bilgi verilmektedir. Buna göre râvi, kendisinde ilim olsun veya sadece rivâyet etmiş olsun haberi isnadıyla nakleden kimsedir. Ahbârî, tarihteki hikayeleri, kıssaları, nadir olayları nakleden kimsedir. Müerrih ise tarihî olayları zaman silsilesine göre bu olayları daha önce ele alıp tasnif eden eserlerden faydalanarak zikreden kimsedir. Bazen müerrih naklettiği rivâyetler konusunda seçici davranır, onlar arasında ayırma gider ve gerekirse tenkit eder (s.39).

I. Bölümün birinci kısmında (s.39-66) Teşeyyu'da aşırı giden râviler incelenmektedir. Burada toplam sekiz râvi Teşeyyu'da aşırı giden râviler olarak ayrı başlıklar altında ele alınmaktadır. Metod olarak her bir râvinin ismi, hangi şehir veya bölgeden olduğu ve vefat tarihi hakkında tabakât ve ricâl kitaplarındaki bilgiler çok kısa olarak verilmekte, daha sonra o râvinin Şîilliği ve Şîa taraftarlığı hakkında âlimlerin görüşleri sıralanmaktadır. Son olarak o râvinin nakletmiş olduğu rivâyetleri ve kendisinden nakilde bulunan âlimlerin isimleri hakkında çok kısa bilgi verilmektedir. Bu konularda herhangi bir yorum yapılmamış, sadece kaynaklardaki bilgiler aktarılmıştır. Bu kısımda vefat sırasına göre incelenen râviler şunlardır:

1. Habbetu'l-'Uranî (v.H.76). (s.40-43)
2. İsmâil es-Süddî (v.H.127). (s.44-47)
3. Sâlim b. Ebî Hafsa (v.H.137). (s.48-51)
4. el-Hâris b. Hasîra (v.H.141-150 arası). (s.51-55)
5. Amr b. Şemr (v.H.157). (s.55-58)
6. Amr b. Hammâd el-Kannâd (v.H.222). (s.58-60)
7. Abdurrahman b. Sâlih (v.H.235). (s.61-64)
8. İsmâil el-Fezârî (v.H.245). (s.64-66).

I. Bölümün ikinci kısmında ise (s.67-129) Teşeyyu'da aşırı giden ahbâriler ele alınmaktadır. Burada da bir önceki kısımdaki metod takip edilmektedir. Ayrı başlıklar altında incelenen kişiler hakkında önce tabakat ve ricâl kitaplarındaki bilgiler kısa bir şekilde verilmektedir. Daha sonra varsa o kişinin eserleri sadece isim olarak zikredilmektedir. Yine sözkonusu kişinin Şiiliği veya Şia taraftarlığı hakkında âlimlerin görüşleri sıralandıktan sonra nakletmiş olduğu rivâyetler ve kendisinden nakil yapan âlimler hakkında çok kısa bilgi verilmektedir. Bir önceki kısımda olduğu gibi burada da sadece kaynaklardaki bilgiler aktarılmış ve herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu kısımda vefat sırasına göre incelenen ahbâriler şunlardır:

1. Süleym b. Kays (v.H.85). (s.68-72)
2. Esbağ b. Nebâte (v.H.101-110 arası). (s.72-74)
3. Câbir el-Cu'fî (v.H.127 veya 128). (s.74-80)
4. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî (v.H.146). (s.81-84)
5. Ebû Mıhnef (v.H.157). (s.85-89)
6. Ebân b. Osman b. Yahya (v.H.200'lü yıllar). (s.88-89)
7. Hişâm b. Muhammed el-Kelbî (v.H.204 veya 206). (s.89-92)
8. Muhammed b. Ebî 'Umayr (v.H.217). (s.92-94)
9. en-Nevfelî (v.H.204). (s.94-96)
10. Nasr b. Muzâhim (v.H.212). (s.96-99)
11. Muhammed b. Habib (v.H.245). (s.99-101)
12. er-Revâcni (v.H.250). (s.101-104)
13. es-Sekafi (v.H.280 veya 283). (s.105-106)
14. Abdurrahman b. Harrâş (v.H.283). (s.107-109)
15. Muhammed b. Zekeriyya el-Ğalâbî (v.H.298). (s.110-112)
16. el-Münzir el-Kâbüsî (v.H.IV.asır başları). (s.113-114)
17. Ahmed el-Cevherî (v.H.III.asır sonları H.IV.asır başları). (s.114-116)
18. İbn 'Ammâr es-Sekafi (v.H.314). (s.116-118)
19. İbn Ebî's-Selc (v.H.322 veya 325). (s.119-120)
20. el-Celûdî (v.H.330'dan sonra). (s.120-122)
21. İbn Bâbeveyh el-Kummî (v.H.381). (s.122-124)
22. el-Müfid (v.H.413). (s.124-126)
23. İbn Rüstem et-Taberî (v.H.IV.asır). (s.126-129)

Eserin II. Bölümü (s.131-228) "Teşeyyu' İle Suçlanan Râvi ve Ahbâriler" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm toplam üç kısımdan oluşmakta ve birinci kısımda Teşeyyu' ile suçlanan râviler (s.132-182), ikinci kısımda Teşeyyu' ile suçlanan ahbâriler (s.183-199) ve üçüncü kısımda ise suçsuz, masum oldukları halde Teşeyyu' ile itham edilen râviler, ahbâriler ve müerrihler ele alınmaktadır. Bu bölümde takip edilen metod eserin daha önceki I. Bölümündeki metoda benzemektedir. Ele alınan râvi hakkında önce kısa bir bilgi verilip daha sonra onun Şia taraftarlığı ve Şia sempatisi hakkında âlimlerin görüşleri sıralanmaktadır. Burada bazen o kişi hakkında olumlu görüş ve kanaatler de zikredilmiştir. Herhangi bir yorum yapmayan yazar, daha sonra varsa o râvinin ulaşabildiği rivâyetleri ve kendisinden nakilde bulunan âlimler hakkında çok kısa bilgiler vermektedir.

Teşeyyu' ile suçlanan râviler kısmında ele alınan râviler şunlardır:

1. Abdullah el-Âmirî (v.H.II.asır). (s.133-135)

2. Seleme b. Kuheyl (v.H.121 veya 122). (s.136-137)
3. Eclah b. Abdullah el-Kindî (v.H.125). (s.138-139)
4. Bureyde b. Süfyan el-Esemî (v.H.121-130 arası). (s.140-141)
5. Ali b. Zeyd b. Cüd'ân (v.H.131). (s.141-144)
6. Süleyman b. Karm (v.H.100'den sonra). (s.144-146)
7. Cumey' b. Umayr (Tâbiin'in orta tabakasındandır). (s.147-149)
8. Abdülmelik b. A'yen (v.H.121-130 arası). (s.149-151)
9. Yezîd b. Ebî Ziyâd (v.H.136). (s.151-156)
10. 'Avf el-A'râbî (v.H.146). (s.157-159)
11. Mûsâ b. Kays (v.H.136-158 arası). (s.159-161)
12. Fıtr b. Halife (v.H.155 veya 156). (s.161-164)
13. Abdülmelik b. Müslim (Etbâu Tâbiin'in büyüklerinden). (s.164-166)
14. Abdülazîz b. Seyyâh (v.H.151-160 arası). (s.166-168)
15. Abdulcebbar eş-Şibâmî (v.H.151-160 arası). (s.168-170)
16. Hişâm el-Medenî (v.H.159). (s.171-173)
17. Ca'fer b. Süleyman ed-Dab'î (v.H.178). (s.173-177)
18. Yahya b. Ya'lâ el-Esemî (v.H.200'den sonra). (s.177-178)
19. Ubeydullah b. Mûsâ el-'Absî (v.H.213). (s.178-182)

II. Bölümün ikinci kısmında Teşeyyu' ile suçlanan ahbârîler ele alınmakta (s.183-199) ve burada da önceki kısımlardaki metod aynen uygulanmaktadır. Bu kısımda incelenen ahbârîler şunlardır:

1. Ebân b. Tağlib (v.H.140 veya 141). (s.184-186)
2. el-Vâkîdî (v.H.207). (s.186-189)
3. Abdurrezzak es-San'ânî (v.H.211). (s.189-195)
4. İbn 'Ukde (v.H.333). (s.196-199)

Eserin II. Bölümünün üçüncü kısmında (s.200-228) suçsuz oldukları halde Teşeyyu' ile itham edilen râviler, ahbârîler ve müerrihler ele alınmaktadır. Bu kısmın girişinde bazı râvî, ahbârî ve tarihçilerin Ehl-i Sünnet inancına sahip olmalarına rağmen Şiilikle itham edildiği, ancak bunun doğru olmadığı ifade edilmektedir. Bu kişilerin Şiilikle itham edilmelerinin sebebi; Hz. Ali'yi Hz. Osman'ın önüne geçirmeleridir. Ancak bu durum onların Şia taraftarı oldukları anlamına gelmez. Çünkü bazı meşhur Ehl-i Sünnet âlimlerinden de benzer sözler nakledilmiştir (s.201).

Şii olmadıkları halde Teşeyyu' ile itham edilen râviler, ahbârîler ve müerrihler sırasıyla şunlardır:

1. Ammâr ed-Duhnî (v.H.133). (s.201-204)
2. Muhammed b. İshak el-Muttalibî (v.H.151-153 arası). (s.204-206)
3. es-Sevrî (v.H.161). (s.207-211)
4. Ali b. el-Medîni (v.H.234). (s.211-212)
5. Nasr b. Ali el-Cehdamî (v.H.250). (s.213-215)
6. Muhammed b. Ali el-'Alevî (v.H.286 veya 287). (s.215-217)
7. en-Nesâî (v.H. 303). (s.217-219)
8. et-Taberî (v.H.310). (s.219-225)
9. el-Hâkim (v.H.405). (s.225-228)

Eserin III. Bölümü (s.229-290) "Şii tarihçiler" başlığını taşımakta ve iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Teşeyyu'da aşırı giden tarihçiler (s.230-261), ikinci kısmında ise Teşeyyu' ile suçlanan tarihçiler (s.262-290)

incelenmektedir. Teşeyyu'da aşırı giden tarihçiler kısmında ilk olarak meşhur tarihçi Ya'kûbî (v.H.292) ele alınmaktadır. Burada önce Ya'kûbî'nin çok kısa olarak hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş (s.231), daha sonra onun akidesi hakkında detaylı bilgiler ve görüşler aktarılmıştır (s.232-243). Bu kısımda bazı çağdaş araştırmacıların Ya'kûbî'nin Şia taraftarlığı yaptığı, ilk dönem İslâm tarihiyle ilgili olaylar hususundaki rivâyetlerinden bunun açıkca anlaşıldığı konusundaki görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca Ya'kûbî'nin, Hz. Ali'nin imâmetiyle ilgili olarak Hz. Peygamber'in vefatından önce söylediği nakledilen bazı sözleri ve Hz. Ebûbekir'in hilâfetine son devirlerinde Hz. Ali'nin hilâfete layık olduğu ve halife olması gerektiğiyle ilgili bazı sözlerinden örnekler sıralanmaktadır (s.232-235). Daha sonra Ya'kûbî'nin, Hz. Osman'ın halife seçimi sırasında meydana gelen tartışmalar ve Hz. Ali'nin halife olması konusundaki görüşlerle ilgili rivâyetlerinden örnekler verilmektedir (s.235-238). Hz. Ali'nin hilâfeti sırasında meydana gelen Cemel ve Sıffin Savaşlarıyla Tahkîm Olayı hakkında Ya'kûbî'nin eserinde naklettiği ilginç rivâyetlerden bazıları seçilmiştir (s.238-239). Son olarak Muâviye b. Ebî Süfyan, Yezîd b. Muâviye, Mervân b. el-Hakem, Saîd b. el-Âs, Müslim b. Ukbe gibi Emevîlerin meşhur halife ve idarecileri hakkında Ya'kûbî'nin bazı olumsuz görüş ve değerlendirmeleri aktarılmıştır (s.239-243).

Teşeyyu'da aşırı giden tarihçiler kısmında ikinci olarak ele alınan kişi yine meşhur bir tarihçi olan Mes'ûdî (v.H.345 veya 346)'dir. Bu kısımda önce Mes'ûdî'nin kısaca hayatından bahsedilmiş, daha sonra onun eserleri hakkında bilgi verilmiştir (s.243-245). "Mes'ûdî'nin İtikadı Hakkında Görüşler" başlığı altında (s.246-247) Zehebî'nin onun Mu'tezilî olduğu, İbn Hacer'in de onun Şîi ve Mu'tezilî olduğu şeklindeki görüşleri zikredilmektedir. Buna karşılık Şîi âlimlerin Mes'ûdî'nin mevsûkiyyetine işaret ettikleri ifade edilmektedir. Daha sonra Mes'ûdî'nin "Murûcu'z-Zeheb" ve "et-Tenbih ve'l-İşrâf" adlı kitaplarındaki rivâyetlerinden bazı örnekler verilerek onun Şiiliği hakkındaki deliller sıralanmaktadır. Buna göre Murûcu'z-Zeheb'de Hz. Ali'yle ilgili olaylara, Hz. Peygamber'in hayatındaki olaylardan daha fazla önem verilmiştir. Râşid Halifeler, Hz. Hasan, Ömer b. Abdülaziz ve Abbâsî halifeleri hakkında bilgi verilirken başlık "Zikru Hilâfeti..." diye verilirken, geri kalan Emevî halifeleri hakkında bilgi verilirken başlık "Zikru Eyyâmî..." şeklinde verilmektedir. "et-Tenbih ve'l-İşrâf" adlı kitapta ise Ehl-i Beyt'in on iki imamından hadis nakledilmektedir (s.247-249). Daha sonra Mes'ûdî'nin, Hz. Ali'nin imâmetiyle ilgili gerek Hz. Peygamber'in sağlığında, gerekse Râşid Halifeler dönemindeki olaylarla ilgili olarak bazı ilginç sözlerinden örnekler verilmekte (s.249-252), Hz. Ali'nin hilâfeti, Cemel ve Sıffin Savaşları ve Tahkîm Olayıyla ilgili görüş ve yaklaşımları ele alınmaktadır (s.252-254). Son kısımda ise Mes'ûdî'nin, Muâviye b. Ebî Süfyan, Amr b. el-Âs, Yezîd b. Muâviye, Mervan b. el-Hakem, Haccâc b. Yusuf, Velîd b. Abdülmelik gibi Emevî halifeleri ve idarecilerinin kişiliği hakkındaki olumsuz ve ağır eleştirileri sıralanmaktadır (s.255-261).

III. Bölümün ikinci kısmı olan Teşeyyu' ile suçlanan tarihçiler kısmında ilk olarak İbn A'sem (v.H.314'den sonra) ele alınmaktadır. Öncelikle İbn A'sem'in hayatı ve iki eseri hakkında çok kısa bilgi verildikten sonra onun Şiiliği konusunda âlimlerin görüşleri aktarılmaktadır. Buna göre Yâkût el-Hamevî, İbn A'sem'in Şîi olduğunu ve hadis ehline göre rivâyetlerinin zayıf olarak kabul

edildiğini ifade etmektedir.⁶ Carl Brockelmann'a göre İbn A'sem, "el-Futûh" adlı kitabında halifeler dönemi ve Yezîd dönemine kadar meydana gelen fetihleri Şii bakış açısıyla ele almaktadır.⁷ İbn A'sem'in "el-Futûh" adlı eserinde onun Şiiliğine delalet eden nakiller bulunmasına rağmen, onun Şiiliği aşırı (ğulat) değildir. Nitekim o, Ashâb-ı Kirâm hakkında olumsuz kanaatler ortaya koymamakta ve Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in hilâfetine ta'n etmemektedir (s.263-265). Daha sonra Sakîfe olayı, Hz.Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemi iç olayları hakkında İbn A'sem'in yaklaşımlarıyla ilgili örnekler verilmektedir (s.265-275). Muâviye, Yezid b. Muâviye dönemi olayları, Hz. Hüseyin'in öldürülmesi vb. olaylarla ilgili detaylı bilgiler veren İbn A'sem'in bu konularla ilgili ilginç görüşlerinden örnekler sıralanmaktadır (s.276-282).

Teşeyyu' ile suçlanan tarihçilerden ikincisi olarak Ebu'l-Ferac el-İsfehânî (v.H.356) incelenmektedir. Kısaca hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra (s.282-283) onun Teşeyyu'u ile ilgili âlimlerin kanaatleri aktarılmaktadır. Bu hususta bir çok görüş içinde oldukça ilginç olanlar da vardır. İbnü'l-Cevzî (v.H.597)'ye göre İsfehânî, Şîa taraftarıdır ve rivâyetlerine güvenilmez. Nevbahî (v.H.402)'ye göre İsfehânî, insanların en yalancısıdır. O, kitapçılar çarşısından bir çok kitap alarak evine götürür ve onlardaki bilgileri kendi naklediyormuş gibi zikreder (s.283-286). Tüm bu olumsuz görüşlere rağmen İsfehânî'nin Şîa taraftarlığının aşırı (ğulat) olmadığı ve kendisinin Zeydiyye mezhebine mensup olduğu da ifade edilmektedir (s.286).

Eserin IV. Bölümünde "Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn dönemlerinde meydana gelen bazı tarihî olaylarla ilgili rivâyetlere Teşeyyu' etkisi" ele alınmaktadır. Bu bölümün birinci kısmında (s.292-318) Hz. Peygamber ve Hz. Ebûbekir dönemlerindeki olaylarla ilgili rivâyetlere Teşeyyu' etkisi başlığı altında sırasıyla Hz. Peygamber ile Hz. Ali arasındaki muâhât (kardeşlik te'sisi) (s.293-298), Ğadir-i Hum kıssası (s.299-304), Sakîfe kıssası ve Hz. Ebûbekir'e bey'at (s.305-313) konuları hakkında Şii râvi ve tarihçilerin nakillerinden ilginç örnekler verilmektedir. Bu kısımda Şii râvi ve tarihçilerin özellikle Hz. Peygamber'in sağlığında Hz. Ali ile ilgili olaylara çok fazla ilgi gösterdiklerine dikkat çekilmektedir.

IV. Bölüm'ün ikinci kısmında "Hz. Osman'ın hilâfeti zamanındaki olaylarla ilgili rivâyetlere Teşeyyu' etkisi" ele alınmaktadır. Bu kısımda önce Şûra kıssası (s.320-325), daha sonra fitne olayları ve Hz. Osman'ın öldürülmesi (s.326-336) konularındaki Şii rivâyetlerin durumu incelenmektedir. Bu meselenin Şii râviler ve tarihçilerce büyük önem verilen konulardan birisi olduğu belirtilmektedir. Bu hususta özel olarak hazırlanmış kitaplar arasında Ebû Mihnef, İbn 'Ukde ve İbn Bâbeveyh'in eserleri sayılmaktadır.

IV. Bölüm'ün üçüncü ve son kısmında Hz. Ali'nin hilâfeti zamanındaki olaylarla ilgili rivâyetlere Teşeyyu' etkisi ele alınmaktadır (s.337-365). Öncelikle Hz. Ali'nin halifeliği döneminin ğulât-ı Şîa tarafından İslâm tarihinin en önemli olaylarından birisi olarak kabul edildiği belirtilmektedir (s.338). Daha sonra sırasıyla Hz. Ali'ye bey'at ve Cemel Savaşı (s.338-346), Sıffin Savaşı ve

⁶ Bkz: Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, 3.baskı, Beyrut, 1400/1980, II, 230.

⁷ Bkz: Carl Brockelmann, Târîhu'l-Edebî'l-Arabî, terc: Abdulhalim en-Neccâr, 4.baskı, Kahire, 1983, III, 55.

Tahkîm Olayı (s.347-361), Nehrevân Savaşı ve Hz. Ali'nin öldürülmesi (s.362-365) konularında Şii rivâyetlerin durumu ve etkisi incelenmektedir. Hz. Ali dönemi olayları hakkında Şii âlimler tarafından te'lif edilen eserler ve bu konularla ilgili Şii râvilerin nakilleri hakkında detaylı bilgiler verilmektedir.

Eserin V. ve son bölümünde (s.365-411) "Emevîler dönemindeki bazı olaylarla ilgili rivâyetlere Teşeyyu' etkisi" ele alınmaktadır. Bu bölümün birinci kısmında Muâviye ve Yezid dönemlerindeki olaylar hakkındaki nakillere Şia etkisi incelenmektedir. Burada incelenen konular Hz. Hasan'ın vefatı ve ölüm sebebiyle ilgili tartışmalar (s.367-368), Hucr b. Adiy'ın öldürülmesi (s.368-370), Kerbelâ olayı ve Hz. Hüseyin'in öldürülmesi (s.371-382), Harre savaşı, Mekke kuşatması, Kabe'nin mancınıkla vurulması (s.383-388) olaylarıdır. Bu önemli olaylar hakkında Şii rivâyetlerin durumu, bu konularda te'lif edilen Şii kaynaklı eserlerin isimleri ve bu olaylarla ilgili ilk dönem İslâm tarih kaynaklarındaki rivâyetlerde mevcut Şii râviler hakkında detaylı sayılabilecek bilgiler verilmektedir. Özellikle Kerbelâ olayı ve Harre savaşıyla ilgili kısım dikkat çekicidir.

V. Bölüm'ün ikinci kısmında ise "diğer Emevî halifeleri zamanında meydana gelen bazı olaylarla ilgili rivâyetlere Teşeyyu' etkisi" ele alınmaktadır. Bu kısımda Mercu Râhıt Savaşı (s.390-392), Tevvâbün Hareketi ve Aynu'l-Verde Savaşı (s.392-395), Muhtar b. Ebî Ubeyd es-Sekafi isyanı (s.395-397), Amr b. Saïd el-Eşdak isyanı (s.398-400), Mus'ab b. Zübeyr'in öldürülmesi (s.400-401), Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesi (s.401-403) ve Abdurrahman b. el-Eş'as isyanı (s.404-411) hakkındaki rivâyetler incelenmektedir. Bunlar gibi seçme konularla ilgili Şii râvi ve tarihçilerin yaklaşımı ele alınmakta, bu konularla ilgili bilgi veren Şii tandanslı râvilerden örnekler verilmektedir.

Eserin son kısmında araştırmanın sonuçları 12 madde halinde sıralanmıştır (s.413-414). Daha sonra sırasıyla âyetler index'i (s.416-419), hadisler index'i (s.420-423), şahıslar index'i (s.424-437), kitap isimleri index'i (s.438-447), bibliyografya (s.448-475) ve içindekiler (s.476-479) yer almaktadır.

DEĞERLENDİRME:

Hız. Peygamber, Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîler döneminde meydana gelen siyâsî olaylar, ilk dönem İslâm tarihinin şekillenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bu olaylara farklı mezhep ve fırkaların bakış açıları da birbirinden değişik olmuştur. İlk dönem İslâm tarihi olaylarına Şia'nın bakışı ve bu olaylarla ilgili temel kaynaklardaki rivâyetlere Şii râvi ve tarihçilerin etkisi önem arzeden bir konudur. Abdülaziz Muhammed Nûr Velî, doktora tezi olarak hazırladığı bu çalışmasında işte bu önemli ve tartışmalı konuyu seçmiştir. Dolayısıyla konu seçimi bakımından isabetli bir karar olduğunu söylemek mümkündür. Çalışma Hicrî birinci asırda meydana gelen İslâm tarihi olaylarıyla ilgili rivâyetlerdeki ulaşılabilen Şii râvi, ahbârî ve tarihçilerin envanterini ortaya koymasından açısından önemlidir.

Eseri konuların ele alınması ve plan açısından değerlendirmek gerekirse, konunun hacmi ve önemi gereği beş ayrı bölüm ve her bölümün birkaç kısımdan oluşması tabiidir. Teşeyyu'da aşırı giden râvi, ahbârî ve tarihçilerin ayrı ayrı tasnif edilerek sıralanması uygun olmuştur. Câbir el-Cu'fi, Ebû Mıhnef, Hişâm b. Muhammed el-Kelbî, Nasr b. Muzâhim, İbn Bâbeveyh vb. kimselerin Teşeyyu'da

aşırı giden (ğulat) ahbâriler arasında sayılması dikkat çekmektedir. Bunların bir kısmının meşhur tarihçi Taberî'nin râvileri arasında olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Öte yandan Vâkıdî ise Teşeyyu' ile suçlanan ahbâriler arasında sayılmaktadır. Şii olmadıkları halde Teşeyyu' ile itham edilen râviler, tarihçiler ve âlimler arasında Muhammed b. İshak, Ali b. el-Medîni, Nesâî, Taberî, Hâkim gibi meşhur kimselerin sayılması dikkat çekicidir. Şii tarihçiler olarak verilen Ya'kûbî ve Mes'ûdî'nin Şiiliği hakkında kendi eserlerinden bir çok deliller sıralanmaktadır. Öte yandan İbn A'sem ve Ebu'l-Ferac el-İsfehânî'nin Teşeyyu' ile suçlanan tarihçiler olduğu belirtilmektedir. Çalışmanın hacim olarak dörtte üçünü bu konular oluşturmaktadır.

Hz. Peygamber, Hulefâ-i Râşidîn dönemi ile Emeviler döneminin orta zamanlarına (H.100'lü yıllara) kadar meydana gelen bazı iç olaylar ve karışıklıklarla ilgili temel kaynaklardaki rivâyetlere Şii tandanslı râvi ve tarihçilerin etkisinin ortaya konulmaya çalışıldığı son iki bölümde bu dönemlerdeki tüm olaylar değil, seçme bazı olaylar ele alınmaktadır. Bu olayların seçiminde daha çok Hz. Ali ve onun soyunu ilgilendiren olaylar dikkate alınmıştır. Eserde özellikle Hz. Ali ve onun soyunu ilgilendiren olaylar hakkında Şia'nın özel bir önemle durduğu ve bazı konularla ilgili özel olarak birçok eserin te'lif edildiğine dikkat çekilmektedir. Çalışmanın sonundaki bibliyografyada toplam 258 adet temel kaynak ve çağdaş araştırma ismi verilmektedir.

Eser hakkında bu olumlu değerlendirmelerin yanında tenkit edilebilecek bazı yönler de mevcuttur. Eserin hacminin dörtte üçü Teşeyyu'da aşırı giden, Teşeyyu' ile suçlanan râvi ve tarihçilere ayrılmış, dörtte birlik kısımda ise ilk dönem olaylarındaki rivâyetlere Şii râvi ve tarihçilerin etkisi incelenmiştir. Halbuki eserin isminden de yola çıkarak son kısımlarda ele alınan konular üzerinde daha çok durulmalıydı. Eserde isimleri verilen Şii râvi ve tarihçiler hakkında yazar tarafından önemli sayılabilecek yorumlar yapılmamış, şahıslar ve ele alınan konularla ilgili temel kaynaklardaki bilgiler ve varsa çağdaş bazı araştırmacıların değerlendirmeleri nakledilmekle yetinilmiştir. Şii olan veya Şia taraftarı olmakla suçlanan tarihçilerin özel olarak te'lif ettikleri eserleri hakkında detaylı bilgiler verilmemekte, sadece isimleri zikredilmektedir. Bu hususun eserin eksik kalan yönlerinden birisi olduğunu söylemek mümkündür. Eserde geçen şahıs isimlerinden bazılarının zabtı konusunda problem yaşanmaktadır. Bunun için farklı şekilde okunabilecek bazı isimlere hareke koymak suretiyle okuyucuya kolaylık sağlanılabilirdi. Öte yandan râviler ve tarihçiler sınıflandırılırken hangi kriterlere dayanıldığı hususu net değildir. Mesela Teşeyyu' ile suçlanan râvi ve tarihçilerin hangi kriterlere göre bu kategoriye alındıkları hakkında yazarın değerlendirmelerde bulunması gerekirdi.

Birbirinden bağımsız olarak her bölüm sonunda genel bir değerlendirme yapılarak o bölümdeki konularla ilgili yazarın kişisel yorumlarının verilmesi uygun olacaktır. Yazar konuyla ilgili kişisel değerlendirmelerini eserin sonundaki sonuçlar kısmında iki sayfa halinde vermeyi yeterli bulmuştur. Halbuki böylesine önemli ve tartışmalı konu hakkında doktora tezi olarak hazırlanan bir çalışmada yazarın değerlendirmelerinin çok daha fazla olması gerektiğini ve bunların gerek konuların içinde gerekse bölümlerin sonunda yer almasının kaçınılmaz olduğunu düşünmek mümkündür.